EESTI KUJUTAV KUNST

LÜHIKE ÜLEVAADE KUJUTAVA KUNSTI ARENEMISEST EESTIS.

KOKKU SEADNUD

R. KANGRO-POOL

I. EESTI VALGUSPILDITÖÖSTUSE SAMANIMELISTE VALGUSPILDI-SEERIATE SELGITUSEKS.

VOLD. THOMSON'I KIRJASTUS TARTUS.

1 9 2 6

N7255.E8
K36 1926

EESTI KUJUTAV KUNST

LÜHIKE ÜLEVAADE KUJUTAVA KUNSTI ARENEMISEST EESTIS.

KOKKU SEADNUD

R. KANGRO-POOL

I. EESTI VALGUSPILDITÖÖSTUSE SAMANIMELISTE VALGUSPILDI-SEERIATE SELGITUSEKS.

VOLD. THOMSON'I KIRJASTUS TARTUS.

1 9 2 6

Frick Art Reference Library

Meil on küllalt toonitatud isamaaarmastuse vajadust. Ja seda on tehtud ôigusega. Sest vaevalt suudaks môni rahvas elada, kui temale ta i s e kôigepealt armas ei oleks. Suurrahvaste arvuline üleolek vähematest on küllalt môjuvôimas, et sundida väikerahvaid iseäranis hoolitsema oma sisemise iseteadvuse, rahvustunde ja isamaaarmastuse eest. Väikerahvas elab julgelt vägevamate seas ainult siis, kui tal on usk oma arenemisesse ning teadmine, et ta kultuurile jôukohaselt väärtusi on annud.

Môjuv abinöu meie rahvusliku töö tundmaôppimiseks on valguspiltide seeriad, mis viimasel ajal ikka enam tarvitamist leiavad. Eesti kunsti minevik ei ole pikk, kuid sisaldab siiski teoseid. mis väärivad tähelpanu ja annavad tunnistust eesti loomisvöimest kaunite kunstide alal.

Seni puudus meil ülevaade Eesti kujutava kunsti üle. On olemas ainult juhuslikke sellekohaseid kirjutusi ajalehtedes ja ajakirjades, millede kättesaadavus ja ülevaateks liitmine on seotud raskustega. Seepärast pöörasid valguspildi seeriate tarvitajad minu poole tungiva sooviavaldusega, et vastava ülevaate Eesti kunsti üle kirjastaksin.

Käesolev tekst on môeldud koolides ning populaarloenguil tarvitamíseks minu valguspildi seeriate demonstreerimistel.

Ülevaates oldi sunnitud piiratud ruumi tôttu panna kôige suuremat rôhku vanema aja kunsti käsitlusele, uuemat aega, mille kohta on juba olemas erikirjandust, ainult lühidalt puudutades.

Noorsugu ning laiem rahvahulk, kellele meie kunst veel täiesti tundmatu, saaks valguspiltidega illustreeritud loengu läbi kôige kergamal ja môjuvamal viisil selle alaga tutvustatud. Teab ju iga haridustegelane, kuivörd tähtis on tunda oma kodu, tema ajalugu ja kultuursaavutusi, selleks pidada populaarseid ning teaduslikke loenguid, mida aitavad vörratul kombel elustada ja selgitada valguspildid.

Vold. Thomson
I. Valguspiltide tööstus Eestis

„ASVETO" paljundus, Tartus.

E E S S Ō N A .

EESTI KUJUTAVA KUNSTI ARENEMINE. KUNSTI VAIMLISED JA AINELISED OLUD. KUNSTNIKKONNA ORGANISEERUMINE, KUNSTIKOOLID JA KUNSTIPOLITIKA. KUNSTINÄITUSED.

Eesti kujutava kunsti minevik on palju noorem kirjanduse minevikust. Kirjasõna oli vajalisem juba ammu pimedail pärisorjuse päivil. Kirik vähemalt pidi oma kogudusliigete vaimulikkude tarviduste eest hoolitsema kõige muu kõrval ka laotatava eestikeelse sõna abil.

On teateid, et Saaremaa piiskop J. K i e v e l olla avaldanud esimese eestikeelse katolikuusu katekismuse juba 1517 a. Hiljem ilmus rida vaimuliku sisuga raamatuid. Nii ligi 300 a. tagasi H. S t a h l i ja J. R o s s i n i u s e väljaanded ning A. V i r g i n i u s e „V a s t n e T e s t a m e n t" (1686 a.); terve piibel A. T h . H e l l e poolt ilmus 1739 a.

Ilmlik kirjandus algab „Käsu Hansu nutulauluga", kus köster K ä s u H a n s kirjeldab Tartu hävitamise koledusi 1708 a. Samuti ilmusid 18. sajangu esimesel poolel esimesed ilmlikud jutud (näit. 1736 a. „Hansu ja Mardi jutt"). Ilmliku kunstluule algus ulatab 17. sajangusse, kust on pärit mitmed pulma=õnnesoovi laulud.

Kõige selle juures võib eesti kirjandusest tõsisemas mõttes kõnelema hakata ikkagi 18.sajangu esimesel poolel, mil kaotati pärisorjus. Hoogsaalt tõuseb kirjandus 19.s. lõpul pärast teoorjuse kadumist.

Kujutav kunst ei saa sündida sarnaseis tingimusis, nagu olid eesti olud enne teoorjuse kaotamist. Kirjandus jääb kirjanduseks ka siis, kui ta ainult õpetab ja nõu annab, ning selle juures vahest pea sugugi kunstkirjanduse omadusi eneses ei kanna. Kirjanduse levimine on võrdlemisi

5400 4 e 1/4

odav odavate väljaannete kaudu. Kujutava kunsti teost ei saa paljundada (koopiad ja reproduktsioonid ei ole ikkagi originaal, ja needki olid samuti kallid). Teoorjuse päivil võis eesti kunstianne avalduda ainult rahvakunstis. Ja meie rikkalikud vanavara kogud muuseumides dokumenteerivad meie rahva loomingut kujutaval alal.

Kujutav kunst tõsisemas loomingu mõttes maali ja skulptuuri alal saab areneda ainult pererikka haritud ja jõuka seltskonna juures, kus ühel osal (kunstiarmastajaist) on tarvidus kalliste kunstiteoste järele. Sellepärast on mõistetav, et teoorjuse kaotamisele järgnevad reformid - päriskohtade omandamise õigus, raharent, vallavalitsused j.n.e. - ei suutnud meile anda veel kunstielu. Saadud olukorras pidi teoorjuse vaesusest ja vaimupimedusest kurnatud talupoja-mass enne kosuma ja r a h v a k s kujunema oma osalisegi jõukusega ja oma haritlaskonnaga. Me näemegi, et kujutav kunst oma elavat arenemist algab õieti alles 20. sajangu algul.

Kuid siiski varem seda ei olnud Eesti kunstnikkudeta. Ärkamisaeg oli küllalt jõurikas üksikute vaimurikaste ja elujõuliste meeste virgutamiseks. Vabaduse aim lõi nii mõnegi teoorja poja hinges lõkkele tahtmise teed leida oma vaimujõudude ilmutamiseks. Põlev hing ihkas kaugemale kui teoorja adrapuu. Nii mõnigi noormees nägi mõisa lossides kultuurvarasid, ja nii mitugi õpetajat ja mitu mõisnikku hinnasid mõnegi andelise talupoisi andelisi askeldusi. See kokku avaldus t a h t m i s e s haritud ilma minemiseks ja mõnele ka v õ i m a l u s e l e i d m i s e s selleks minemiseks. Peale selle leidus ka linnades eestlasi, kelle poegadel oli kergemgi teed suurde ilma murda. Ilmkahtlemata on selajal mõnigi eestlasist Eestist kaugemale pääsenud ja seal omale seisukohad kätte võidelnud ka vaimlises töös. Kuid nad läksid ja sulasid suurilma ümbritsevaisse oludesse, kommetesse, sest eestlasena seal püsida oli enam kui raske. Nad töötasid võõras ilmas ja võõrale rikkale seltskonnale. Ja arusaadav, et nemad selle oma uue ümbruse lasteks said. Iseäranis kujutava kunsti alal ei saanud teisiti. Kõik ei kadunud aga mitte. Sest me näeme, et nagu meil oli 19. s. keskel oma suur laulik K r e u t z -

w a l d kodumaal, nii oli meil siis oma meister J. K ö - l e r , töötades peaasjalikult P e t e r b u r i s vene kõrgema aadeli jaoks, olles silmapaistev joone ja värvi virtuoos, meister portree, maastiku ja kompositsiooni alal, jäi südamega alati seotuks oma rahvaga. Me näeme, kuidas ta maalimise kõrval osa võtab isegi eesti algavast seltskonnaelust, kuidas ta oma mõju vene võimukandjate juures tarvitab selleks, et kergendada Eesti muresid j.n.e.

19. sajangusse kuuluvad samuti meie silmapaistvad skulptorid A. W e i z e n b e r g ja A. A d a m s o n , kes töötasid suurema aja oma küpsuseast võõrsil. Sellesse aega kuuluvad ka maalijad M a y b a ch ja H o f f m a n n, samuti T õ n i s G r e n z s t e i n . Eesti kodumaa ei jõudnud tol ajal veel kunstnikke kanda. Tema üksikud anded elasid võõrsil. Aga mõned nende teostest tulid ka kodumaale altaripiltidena, rinnakujudena j.n.e.

Kujutav kunst o m a maalijate poolt tuleb kodumaa linnadesse (varem, nagu üteldud, olid üksikjuhused) 20.s. algul. Eestis oli siis juba teatud kosumine sündinud. Talupidamine oli osa jõukust annud maale, rahval oli kogunenud väike kapital laenu= ja hoiuühinguisse, linnadesse olid tekkinud eesti majaomanikud, väikekaupmehed, töostusettevõtjad jne. Eestil oli juba oma arvurikas haritlaskogu arstide, advokaatide, kiriku= ja kooliõpetajate, ametnikude jne. kujul. Ülikoolis kasvas eesti üliõpilaste arv järjest. Rahvustunne ei rahuldunud enam romantilise ilutsemise ja õpetlikkusega, vaid tundis tungi kultuuri tugevama realiseerimise järele koha peal. Oli tarve oma kultuuri realiteetide järele. Kui näeme juba 19. sajangu lõpul realistlikku kirjandust o m a oludest, siis taheti või tunti vähemalt heameelt, kui meil oleks ka oma kunstnikud oma kodu, esialgu kas või missuguste tahes vooluomadustega (sest kujutava kunsti voolusid tolleaegne noor eesti seltskond palju hinnata ei osanud).

Esimesed nimekad eesti kunstnikud=maalijad, kes sel ajal kodumaale asusid ja sellega said meie kunstielu ja kunstikultuuri rajajateks=esivõitlejateks keset meie teisi vaimuelulisi püüdeid, olid A n t s L a i p m a n Tallinnas ja K r i s t j a n R a u d Tartus. Esimene oli

eluline iseloom, energiline olude võitja ja olude looja, väsimatu ja rõõmus ka kibedail momentidel, missuguseks osutus suur osa esimesi samme keset väikemeelset eesti seltskonda äriloomulises Tallinnas. L a i p m a n ei murdunud, vaid võitis. K r. R a u d oli romantilisem, sügavama, intelligentsema mõtlemisviisiga. Ta tegutses üksiklasena, aga intevsiiv=kultuurselt. Ta sobis Tartu aateluses ja vaimlises õhkkonnas. Nii olid kaks erilist temperamenti sattunud kahte kummagile vastavasse ümbrusse. Neid ei tule hinnata mitte ainult selle järele, mis nad ise maalinud, vaid suur tähendus on neil ka kunstihuvide tõstmise alal Eestis. Nad mõlemad on olnud paljude meie pärastiste kunstnikkude esimesteks õpetajateks ja kunstivaimustuse ärgatajaiks. L a i p m a n i K r e u t z w a l d i p o r t r e e („Kaugelt näen kodu kasvama") andis tõuke eesti rahvusliku kunsti mõttele. See teos reprodutseeriti ja nii kandus ta suure hulga rahvuslikult mõtlevate haritlaste perekondadesse. Ilmus rida kirjutusi rahvusliku kunsti tarvest, olgugi et rahvuslikkuse elementi käsitati kunstis tihti ekslikult. K r. R a u d andus energiliselt, otse pieteediga, ainelise vanavara korjamise korraldamisele, nähes seal avanevat eesti enesepärasuse allikaid. Nii sündis elevus kunsti vastu. Kunstiteoseid hakatakse tooma näitustele, esialgu Tartu Eesti Põllumeeste Seltsi näitustele (Laipman). „Vanemuise" teatrihoone ehitamine sundis ajalehti palju kirjutama kunstist ja kultuurist; võõrsil õppis rida noorimehi kunsti=koolides, kunstnik A. P r o m e t oli Tartu asunud. Nii kujunes, et 1906. a. sügisel korraldati ühelajal „Vanemuise" teatrihoone õnnistamisega ka esimene eesti kunstinäitus E.Ü.S=i ruumides (esimeseks nimetati seda näitust, kuid varem oli vist üks vähe reklameeritud näitus Tallinnas).

Sellega oli algus pandud eesti kunsti intensiivsemale elule. Kunstist hakati (näit. Postimehes) avaldama ülistavaid kirjutusi. Kunstis nähti suurtükke, mis väikerahvaid kaitseb, nähti tegurit, mis õigustab väikerahvaste eksisteerimist jne. Avaldati pea isegi niisugune mõte, et eesti kunst kümne aasta jooksul võivat Soome kunstist mööda sammuda.

Need mõtted kõik tulid tolleaegse vanemapõlve rahvuslikkude tegelaste poolt. Siis tuli uus aegjärk kunstiellu.

„Noor=Eesti" liikumine kirjanduskultuuri alal kujunes jõuliseks nähtuseks. Meie kirjanduselt ja muult vaimuelult hakati noorema haritlaskonna ja nooremate tegevkirjanikkude poolt nõudma euroopalist tasapinda. Ei lepitud enam rahvusromantika ilusõnadega, vaid seati lipukirjaks, et olgem eestlased, kuid saagem ka eurooplasteks. See liikumine sai alguse kirjanikelt ja esimeses joones kirjanduse peale mõteldes, aga see ei tähendanud kaugeltki mõne kirjandusilmavaate või voolu harrastamist. Ei, see oli võitlus kultuuri pärast, see oli tung kultiveerida kogu eesti vaimlise elu mõtlemisviisi, keelt, kombeid, maitset, rahuldust, nii nagu on kultuurilisel inimesel otse kui aednikul tung metslilli kultiveerida aedliliedeks. Me näeme radikaalset keeleuuendus tööd, keele rikastamist ja keele korraldamist vormis, me näeme esteetiliste nõuete tõusu, näeme huvi pöördu psükoloogilisile momentele ja individiualismi arendamist. „Noor=Eesti"esivõitlejad kasvasid Euroopa kunstikultuuri otsekohestes mõjudes ja rikastasid sellega ka meie kirjandust ja kriitikat. Nad tõid nõnda ütelda kultuurinõudele vastava graatsia ja tarviduse selle graatsia järele meie vaimukultuuri seniseisse kohmakaisse avaldusisse.

„Noor=Eesti" tegevusel oli suur mõju ka meie kujutavasse kunsti. Ta korraldas kunstinäitusi, avaldas oma ajakirjes arvustusi oma ja võõra kunsti üle, reprodutseeris meie kunstiteosid jne. Ühtlasi liitusid puht sisemisest, vaimlisest ühtekuuluvusest nooremad kunstnikud Noor Eesti liikumisega. Sest, noored kunstnikud õppisid kas Peterburis, Münchenis või Pariisis, kus loomulikult arenesid nende voolude ja äratundmiste vaimus, mis tol korral valitsesid Euroopa kunstielus. Me näeme varsti, kuidas N=E. korraldatud ja hilisemail näituseil esikohale tõuseb impressionistlik ja sellele lähedal seisev kunst. Näitused on värvirikkad ja päikesepaistesed. Portreed impressioonide allakriipsutamisega, maastikud ja natüürmortid samuti; kõik kirendav silmade ees. Ja võhik seisatas tehniliste uudisvõtete ees õlgu kehitades.

Tol ajal olid silmapaistvamaiks kunstnikkudest N. Triik ja K. Mägi, esimene eeskätt portreedega, viimane maastikudega. Need kaks meistrit lõid eesti oludes koolid, mille mõjud hiljem järelekasvanud noorte maalijate juures olid tihti vägagi tuntavad: arvustustes kõneldi isegi „mägilisest maastikust".

Noorem haritlaskond nautis heameelel seda kunstivoolu, mis ajavaimu nõuetel oli saanud domineerivaks Euroopa kunstielus. Eesti kunstielu oli otsekoheses kondaktis Euroopaga. Ta elas euroopalistes huvides ja lõi teoseid sel määral ja väärtuses, kui oli võimalik meie lapsekingis olevas vaimlises ümbruses, kus puudus veel kõigis avaldusis eriline intelligents, intensiteet, vaimurikkus. Kunsti ja kirjanduse looming oli meil vähemalt püüdelt ja vaimult euroopalikum kultuursem, kui oli meie tegutsemise ja mõtlemisviis teistel aladel.

Sellane nähtus lõi kunsti vastu halvakspaneva tooni kodukasvanud vanempõlve avalikkude tegelaste juures, - nende juures, kes esimeste kunstinäituste järele avaldasid meie kunstile ülal mainitud kiitust. See oli lõhe kahe sugupõlve vaadete ja käsituse vahel, oli arenemiskäigu korduv pilt isade ja poegade võitlusest. Nii nagu kirjanduse alal vanempõlve kultuurinime V. Reiman ei suutnud seedida ja tunnustada noorema generatsiooni kultuurinimeste G. Suitsu ja Fr. Tuglase vaimupüüdeid. nii ei suutnud vanem haritlaskond kaasa tunda ka noorte kunstipüüetele. Varem väga heatahtlik „Postimees" hakkab kunstist kirjutama halvakspanevalt. Avaldatakse isegi mõte, et säärane kunst peab surema loomulikku näljasurma. Ainult K. A. Hindrey võtab samas lehes sõna vastupidisteks mõtteavaldusteks, et eesti seltskonna vaimukultuuriline tasapind on veel sellane, mis pole kohane kunsti üle kohut mõistma. Ta on arvamisel, et eesti seltskond oma arenematuses võib küll kunstitalente sünnitada, kuid see arenematus need ka surmab.

Vanempõlve vaimlised juhid tõstsid uuesti küsimuse rahvuskunstist, nõudes teostelt rahvuslikke aineid, mille all mõeldi meie maarahva elu, tüüpe jne., ning rahvaluule illustreerimist. Seda toetas kunstnik Promet oma kir-

jutusega „põhjamaa pärlist" („Postimees"). Unustati aga ära, et rahvakunsti ei tee a i n e , vaid rahvuse omapärane ilme teose kompositsioonis ja selle käsitamises. Nii nagu eesti seltskonnal ja tema kultuuril veel tänaseni puudub rahvusilme ja seda otsekohe juurde pookida ei saa teoreetilise soovi abil, nii ei või see ka kunstis sündida üleöö, vaid aeglaselt kujunedes.

Kultuuril ja selle avaldusviisidel on oma arenemisseadused ja nende järele liikus ka meie kultuuri kasvamine. Tänapäev on saanud hoopis uueks kõigist 20. sajangu 10-15 aasta vastuvaielustest hoolimata. Märkamata on tolleaegsed „Noor=Eesti" nõuded ammu teostunud ja palju kaugemalegi jõutud. Mis tol korral vanemale põlvele tundus kirjanduse stiilis ja kunstis võimatu, on nüüd enesestmõistetav. Tolle aja impressionistliku iseloomuga kunst on nüüd vastuvõetav ja eeskujulik mõõdukas - terve...

Maailmasõda tõi kogu Euroopasse pettumuse vanade ideaalide, traditsioonide, tõekspidamiste, eluvormide vastu. Sõja verised kired näitasid, et ilm polnud vanade tõdede kuulutamisega saanud paremaks. Elu instinktid hakkasid tundma tarvidust uute ilmutuste järele. Inimhing tungis mõjule. Vana realismist kantud välise ilma ja selle vormide kultus lahtus ja asemele astus hinge sügavuste kumardamine v a i m l i s t e s ringides. Me näeme erakordset usulahkude lokkamist, antroposoofilisi huvisid, tungi india jogide õpetuse järele jne. Kunstis näeme realismi (mille hulka oluliselt kuulub ka impressionism), välisilma vormide kadumist ja hinge väljenduse - ekspressionismi asemele astumist.

Ka eesti kunst hakkab ilmutama tugevalt ekspressioone ja ekspressionismi=kooli omadusi. Need omadused esinevad muuseas tuntavalt ka N. T r i i k i ja K. M ä g i uuemas loomingus. Samuti leiame seda P. A r e n i juures, hiljem vähemal mõõdul ka mõnes J a n s e n i teoses, jne.

Uuema kooli kaaluvaks nimeks sai A. V a b b e oma virtuositeediga keset ekspressionistlikke ja kubo=futuristlikke huvisid ning kõige hiljem rikkaliku anniga graafik Viiralt.

Skulptuuri alal oli J. K o o r t jõudnud kaaluva tüseduseni, noori skulptoreid oli juurde kasvanud, samuti

palju maalijaid. 1917,-18,-19 olid juba kunstnikkude pered Tartus ja Tallinnas. Kunstielu muutub intensiivseks. Kunstnikud hakkasid juba grupeeruma rühmadesse, et koos oma huvide eest võidelda nii vaimlisel kui ainelisel pinnal. Tartus oli kunstnikkude pere suurem ja selle kunstnikuiseteadvus vahest tugevam kui Tallinnas. Sellepärast näeme seal ka Eesti esimese kunstnikkude organisatsiooni „Pallase" sündimist 1918. aastal. 1921. aastal registreeriti Eesti Kujutavate Kunstnikkude Keskühing Tallinnas. Pea tuli selles ilmsiks sobimatus meeste vahel ja osa kunstnikke lahkus EKKK ü=st ning asutas 1922 E. Kunstnikkude Liidu. 1923. aastal organiseerusid kõige nooremad kunstnikud, iseloomult kubistid, E. K. Rühmaks. Kõik neli kunstnikkude organisatsiooni on agaralt korraldanud kunstinäitusi nii Tartus kui Tallinnas ja provintsilinnakesteski. Kuni tänaseni on Eestis kunstinäitusi olnud üle 50. Eesti seltskond on vaene ja kunstinõudmistes arenematu. Sellepärast on eriti viimasel ajal kunstiteoste omandamine näituseilt õige harukordne. Paljud näitused on töötanud kahjuga, nii et kunstnikud on pidanud vahel teoste näitamisele tuhandeid juurde maksma.

Kunstielule olid tarvilikud ka suuremad ülevaatenäitused, et pilti saada meie kunsti mitmeaastasest tegevusest. See on aga väga kulukas ettevõtte, mis kunstnikkudel enestel käib üle jõu. Sellepärast võttis nende korraldamise enda peale haridusministeerium. Esimene ülevaatenäitus oli 1919. a. suvel Tallinna kommertsgümnaasiumi ruumides. Osavõtt sellest näitusest oli väga suur. Vaatajaid oli mitu tuhat.

Teine ülevaatenäitus oli 1925.a. sügisel Tallinna muuseumi ruumides Kadrioru lossis. See oli arvult veel suurem: esitatud oli umbes 500 teost. Tol korral näidati maale ja skulptuuri, mis tehtud pärast esimest ülevaatenäitust.

Esimene eesti kunstinäitus välismaal korraldati 1926. aasta aprilli kuul Riias, kus näidati teoseid, mis valminud viimase 25 aasta kestes. Näituse korraldas haridusministeerium. Vastav komisjon valis 137 teost 37 autorilt.

Riias võitis eriti skulptuur J. K o o r t i esinemisega, kuna maalidel ei olnud õnne arvustuse ilmas (uurijaile on haridusministeeriumis näituse korraldamise aktid ja ka Riia lehtede arvustused saadaval, samuti on seal materjaalid kahe ülevaatenäituse kohta).

Et kodumaal kunstihariduse saamist võimaldada, töötab Tartus iseseisvusest saadik kõrgema kooli õigustega kunstikool „P a l l a s". Kursus kestab seal kuus aastat ja õppida võib maalimist, skulptuuri, graafikat.

Kunsti ainelised tingimused on meie kodumaal olnud alati rasked. Eesti iseseisvusepäevil muutusid need veel raskemaks, kuna rahva jõukus kestvate sõjaaastate jooksul oli tuntavalt langenud. Üldse on märgatav ka vaimline kriis, mida kodumaa praegu põeb. Korruptsioon omas sajas avalduses on vaimlised huvid halvanud ja kunsti rahvale teinud kõrvaliseks asjaks. Teinepidi on see mõjunud ka kunstnikkude peale, kes alalises kitsikuses olles loomises vist on näidanud teatud väsimust. Eesti kunstis puuduvad peaaegu meisterteosed kompositsiooni alal.

Kunstile püüab abiks olla kultuurkapitali kujutava kunsti sihtkapital. Kultuurkapitali seaduse algatajaiks olid kirjanikud, kes iseeseisvuse algul õhutasid mõtet, et kirjanduslik looming ei suuda anda elatismiiniumi, sellepärast tuleks valitsuselt kirjanikkudele kui rahva õpetajaile palka maksta. Sellest mõttest kujunes lõpuks kultuurkapitali=seadus, mis toob summasid kaudsete maksude näol lõbustuste, alkoholi jne. pealt, ja millest nüüd väljatöötatud korras toetust saavad teiste kõrval ka kunstnikud. Kultuurkapitali abil võimaldatakse kunstnikkudele tööülesandeid, omandatakse teoseid jne. Kultuurkapital tegutseb 1925. a. juunist saadik. Summade tarvitamine on autonoomne selles mõttes, et kunstnikkude esitus nende saatuse otsustab.

Eesti kunsti populariseerimiseks on seni tehtud väga vähe, samuti nagu õige vähe on rõhku pandud esteetilise maitse kasvatamisele. Meie kodude seinad on kunstist alles lagedad, meie koolimajades ei leidu kunstiteoseid.

1919. a. otsustas valitsus eesti kunsti albumi välja anda. Selleks valiti isegi umbes 150 maali esimeselt üle-

vaatenäituselt ja saadeti Berliini, kus albumi kavatseti trükkida. Aga et valitsusringidel hiljem asja vastu suuremat huvi polnud, loobuti kavatsusest.

1926. a. kevadel ilmutas kujutavate kunstide sihtkapitali valitsus kultuurkapitali abil esimese „Eesti kunsti aastaraamatu", kus toodud mitukümmend reproduktsiooni meie kunstist 1924-1925. See on esimene suurem teos, mis meie kunsti tutvustab ka seal, kus näitusi ei saa korraldada.

Varem ilmutas kunstnik Espenberg kaks „Väikest mapi", kus on rida värvilisi reproduktsioone tuntud maalidest.

Muuseumid on meil veel noored ja aineline seisukord ei ole sinna lubanud omandada kunstiteoseid suuremal arvul.

Eesti kunst on koondatud peaasjalikult Tallinna Eesti muuseumi. Osa teoseid on Tartus E. R. Muuseumis. Omal ajal peeti vastavate asutiste esitajate koosolekuid haridusministeeriumis (1924 ja 1925 a.), kus tuldi otsusele, et muuseumid tuleks nii korraldada, et Tallinna omast saaks peaasjalikult kunstimuuseum. Nii see vist kujunebki.

Kas on muuseumis meie kunsti paremad teosed? Seda ei või kõige kohta ütelda. Seal on häid maale, on aga ka üsna nõrku. Sest nii mõnigi parem maal on erakätes juba varemast ajast. Ostusid muuseumi jaoks tegi haridusministeerium. Ostukomisjon valis paremad teosed näitusilt ja need on nüüd muuseumis. Peale selle oli haridusministeerium sunnitud tegema ka juhuslikke ostusid kunstnikkudelt neil kordadel, kui neist mõni oli kas haige või aineliselt väljapääsemata seisukorras. Nii on toetamise mõtte nimel muuseumi pääsenud ka neid teoseid, mis kunstnikul jäänud piltide hulgas paremat leida oli.

Eesti kunsti ajalugu ei ole veel kokku seatud. Sellepärast on väga raske ülevaadet saada meie kunsti arenemisest ja kunstnikkude elust. On olemas ainult kirjutusi kunstinäituste, kunstiprobleemide, kunstipolitika, mõne üksiku kunstniku üle ajalehtedes ja ajakirjades. Kunstiküsimuste üle on viimasel aastakümnel kirjutanud peaasjaliselt K. A. Hindrey (Postimees, Päevaleht), J. Kompus (Päevaleht, koguteos „Eesti" ilm. 1926), R. Kangro-

Pool (Postimees, Päevaleht, Looming) A. Vaga (Päeval., Looming), Julius Genss (Looming), M. Pukits (Postimees, E. Kunsti aastaraamat) jne.

Monograafilised teosed meie meistrite üle puuduvad. 1926. a. oli Tallinna börsesaalis J. Köleri 100. a. mälestusnäitus. Näituse kataloogis leidub 10 reproduktsiooni ja lühikene elulugu. A. Allel on praegu teoksil monograafia K. Mägi üle, mille otsustas „Pallas" ta surma puhul välja anda.

Nii oleks lühike ülevaade eesti kunstioludest: kunst on Eestis õige noor ja ta on arenenud olude piirides nende kunstivooludega käsikäes, mis sellel lühikesel ajajärgul vaheldusid Euroopa kunstimail. Eesti ei ole seni annud erilise silmapaistvusega suurmeistrit, küll aga mitugi keskmisel küpsel tasapinnal seisvat meistrit ja selle kõrval rikka pere kunstiandelisi inimesi ilusa tahtmisega rikastada kodumaa vaimuelu kunstiga. Puhkeb Eestis kultuuri üldisem õitseng, annab ka kunst enam ja enam ilusamaid õisi....

Peatudes lähemalt kunstnikkude juures, jaotame need nelja ossa: 1) vanemad kunstnikud, 2)kunstnikud enne Noor=Eestit, 3) Noor=Eesti aegsed kunstnikud ja 4) iseseisvusaja kunstnikud.

II.

VANEMAD KUNSTNIKUD.

Prof. JOHANN KÖLER.
(1826-1899).

Tuntud eesti kunstnikkudest kõige vanemaks tuleb pidada prof. Johann Köleri, Selle juures on tema ka üks meie paremaist maalijaist, on meie oludes suurmeister.

Oma nime märgib ta piltidel harilikult „Köler=Viliandi", ka Koeler, Köhler, isegi Keller'iks on teda Venemaal nimetatud.

Köler sündis sügavamail teoorjuse päevil vaese rentniku pojana Viljandimaal Vastsemõisa vallas Lubjasaare talus ja sai sellega tunda kõiki neid kibedusi, mis tolleaja kurnatud talupoeg pidi läbi elama. Haridust oli tal võimalik saada õige lühike aeg Viljandi algkoolis ja kolm aastat Viljandi saksakeelses kreiskoolis. Pärast seda teenis umbes aasta Vastsemõisas valitseja Faberi juures. Samal ajal oli noormehel huvi joonistamise katseteks ja tema joonistamisanne ei jäänud Faberil tähelpanemata. Faber soovitas Köleril õppida maaleriks. Nii sõitiski 13 a. Johann aprillis 1839. a. Võnnu linna valitseja venna maalermeister Faberi juure, kus töötas kuus aastat ja sai maalri selliks. Õpipoisina töötas ta paljudes mõisates ja haritlaste majades, kus nägi muuseas esimest korda ka kunstiteoseid. K r e n o n i lossis nägi ta vanade meistrite maalisid; B i r k e n r u h eragümnaasiumi direktori korteris meeldisid talle eriti baltlase=kunstniku A. P e z o l d i portreed. Kandes eneses suurt varjatud kunstitalenti, sai ta ülimaks ihaks saada kunstnikuks. Maalrisellina võis ta ju leiba teenida igalpool. Mõte ja otsus oli küps, Köler muretses sõidurahad, müüs selleks isegi palitu ja sõitis 1846. a. R i i a s t laevaga P e t e r b u r i , kus kunsti võis õppida.

Peterburis ei naerata aga õnn kergesti ja Köler töötab sildimaalrina kaks aastat meister Guelitzi juures. Alles 1848.a. hakkab ta kunsti õppima kunstiakadeemia õhtuklassides, jatkates päeval raha teenimiseks oma käsitööd. 1851. a. saab Köler prof. A. M a r k o v i õpilaseks loodusklassis. Ta jätab maalri töö, võitleb üliõpilasliku nälgimisega ja kontsentreeeib kogu oma tegevuse maalimisele. Töö tulemused ei ole halvad, energia on võitnud ja 1853.a. hakkab õnn naeratama. Nimelt saab ta akadeemia aktusel oma tööde (joonistuste) eest ühe suure ja kaks väikest hõbe auraha korraga. Kunstide Edendamise Selts võimaldab Kölerile väikese stipendiumi, mis kergendab edasitöötamist. 1855. a. saab ta kompositsiooni „Herkules toob Tserberose põrgust" eest väikese kuldauraha ja 1857. a. suure kuldauraha teose eest: Kuningas Saul Endori nõianaise juures" Maalrist oli saanud kunstnik. Tee ellu oli võidetud.

Nüüd hakkas noor tunnustatud kunstnik saama eratellimisi. Ühe sarnase eest sai ta 1200 rubla. Kölerile avanes võimalus teostada oma soovi - sõita Euroopa suurtesse kunstitsentrumitesse suurmeistreid nägema ja ennast täiendama. Nii algas ta reisi 1857. a., peatus Saksamaal mitmes linnas, käis Belgias, Hollandis, oli kauemat aega Pariisis. Sealt ära tulles reisis Müncheni ja Schweitsi kaudu Jtaalia, kus jäi Rooma mitmeks aastaks, s. o. kuni 1862. Roomas elades tegi Köler õpereisi Lõuna=Jtaaliasse (Napoli, Capri, Sorrento). Jtaalias maalib Köler rea teoseid akvarellis ja õlis ning viib lõpule oma Pariisis alatud kompositsiooni „K r i s t u s r i s t i l", mille eest sai 3. sept. 1861. a. akadeemiku nime. 1862. a. sügisel jõudis ta üle Berliini tagasi Peterburi. Siin asus ta maalimise kõrval ka pädagoogilisele tegevusele. Ta kutsuti nimelt joonistamise õpetajaks keiser Aleksander II tütar Maria juure. (Sellele kohale jäi Köler kuni 1874. a.). Ühtlasi võttis ta vastu õpetaja koha Kunstide Edendamise Seltsi kunstikoolis.

Aastate kestes maalis Köler hulga portreed keisri perekonnaliigetest ja kõrgema seltskonna esitajaist. Väga kordaläinud osutus riigikantsler vürst A. G o r t s c h a k o v i portree. 10. okt. 1867. a. nimetati Köler selle teose eest professoriks. Kaks aastat (1869 ja 1871) oli ta akadeemias õpetajaks. 1873. a. käis kunstnik Krimmis, kus ta Livaadias portreteeris keiser Aleksander II. (teise portree samast keisrist maalis ta järgmisel aastal Peterburis). 1882. a. portreteeris ta keiser Aleksander III.

Sõit Krimmi 70-80 aastatel võimaldas Kölerii mitme Krimmi maastiku maalimise. Nimetame neist „M s c h a t k a m õ i s B a i d a r i v ä r a v a t e g a j a A i s j u r i m õ i s". Need on maalitud 1875. a.. Maastikkude kõrval maalis ta suure arvu portreid ja mitu suuremat kompositsiooni.

Elu viimaseil aastail elas Köler väga vaikset elu ja asus Peterburis. Ta suri südamerabandusse 1899. a. Köler maeti kodumaale tema sünnipaiga lähedale Suure-Jaani surnuaeda. Hiljem püstitati tema hauale kujur Adamsoni valmistatud hauasammas kadunu rinnakujuga.

Nagu eespool mainitud, võttis Köler sooja südamega osa ka eestlaste haridus- ja majanduselu arenemisest. Kasutades oma sidemeid Vene kõrgemate võimukandjatega toetab ta agaralt eesti seltskonnategelaste kavatsuste läbiviimist. Kuigi need sammud tema isiklikule heaolemisele ei olnud kuigi mõnusad, on ta abiks näiteks Liivimaa talupoegade saatkondadele, aidates neid keisrile antavate truualamlikkude palvekirjade juures (1864, 1865, 1868). 1869. a. nõuab ta luba üleriiklikuks korjanduseks Aleksandri kooli heaks. C. R. Jakobsonile muretseb ta loa „Sakala" väljaandmiseks ja annab Jakobsonile ka rahalist toetust. Köleri viibimine kõrgemate võimukandjate juures oli kahtlemata sillaks, mis meile mõnegi hariduselulise nähtuse tekkimise võimaldas varem, kui see ehk oleks võimalik olnud muidu.

Peale vene näituste on Köler osa võtnud kunstinäitustest Roomas 1860. a., Pariisis 1867. ja 1868. a., Londonis 1872.a., Viinis 1879. ja 1889.a., Antverpenis 1885.a.

Eestis olid Köleri teosed I E. kunstinäitusel Tartus 1906. a., siis E. kunstiseltsi näitusel Tallinnas 1910.a. ja E. kunstiülevaate näitusel Tallinnas 1919. a.

Köleri sajaaastase sünnipäeva puhul korraldas Tallinna Eesti Muuseum tema mälestusnäituse Tallinna börsisaalis 1926. a. 28. III - 19. IV. Näitusel olid teosed, mis kodumaalt kuidagi kättesaadavad. Kõikide üllatuseks oli näitus õige suur, olgugi et suurem osa tema maalidest on Venes ja revolursiooni aeg osalt kuulu järele hävitatud. Välja pandud oli 34 õlimaali, 12 etüüdi ja kavandit õlis, 12 akvarelli, 1 guasch, 10 joonistust, nii kokku 69 originaali. Peale nende olid näitusel veel mõned reproduktsioonid puuduvaist originaalidest, mõned päevapildid Kölerist, tema suguvõsatabel jne. Näituse kataloogist leiame andmeid Köleri eluloo ja tegevuse kohta ning kümme reproduktsiooni.

Tallinna Eesti Muuseumis võime näha järgmisi Köleri teoseid: õlimaalid - autoportree (1859), vürstinna Odojevskaja portree, Saksa õpetlase portree (1868), Vene rahaminister N. Bunge portree (1873), vesiveski Krimmis (1876), Krimmi maastik tatarlannaga, Truu valvur (1878), Tulge minu juure (1881), Lorelei needmine munkade poolt (1887),

pr. Varese portree (1890), J. Adamsoni portree (1899), kunstniku sünnipaik (1863), Greeka sõdurid võitluses (1855) ja veel mõni vähem teos.

Samuti on mitmed maalid Tartus E. R. Museumis, kuna suurem osa kuulub eraomanikkudele.

KARL LUDVIG MAYBACH.

Sündis 1833. a. Haljala lähedal. Kunsti õppis ta 1853-59 Peterburi akadeemias ja viibis siis kauemat aega Saksas, Schveitsis ja Jtaalias. Genfis oli Maybach A. Calame'i õpilane; ta töötas ka Münchenis K. Millneri juures. 1874. a. pööras ta võõrsilt tagasi ja asus Peterburi, kus suri 1886. aastal.

Maybach oli maastikumaalija klassiiises stiilis külmade õhutute värvitoonidega. Detailide väljatöötamise peale on Maybach pannud palju rõhku. Oige õhurikas on tema Pühajärve maastik ja mõned teised. Eesti muuseumides on ainult mõned üksikud vähemad maalid Maybachilt.

Aastatelt meile kõige lähemal seisab

OSKAR HOFFMANN,

kes sündis Tartus 1851 . a. Ta õppis 1871 - 1878 Düsseldorfi akadeemias, olles Dückeri ja Gebhardti õpilane. 1884. a. asus ta Peterburi elama, tehes sagedasi sõitusid Eestisse. Hoffmann suri Peterburis 1911. a.

Hoffmann on õige palju maalinud schanre eesti talupoegade toiminguist. Eesti maastik koos eesti talupoja tüüpidega, kõrtsid, põllutöö, eesti kohtunikud, raugad, rahvariie jne. on Hoffmannile olnud varaaidaks suurimal määral. Ta maalis peamiselt õliga, aga tal ei puudu ka oforddid ja akvarell. Hoffmanni õnnestanumaiks teoseiks tuleb pidada väikseid maale, kuna suuremais teoseis tundub teatud tühjus. Hoffmann ei ole Eestile annud mitte üksnes häid maale, vaid need maalid on ühtlasi ka väärtuslik materjal meie kultuurajaloo õppimiseks.

H. maale on näha nii Tallinna kui Tartu muuseumis.

19. sajangusse (kuigi vanad päevad ulatuvad kaugele 20. sajangusse) kuuluvad meie silmapaistvamad skulptorid A. Veizenberg ja A. Adamson, kes ka töötasid suurema aja oma küpsusest võõrsil.

AUGUST VEIZENBERG,

sündis 1837.a. vaese talupoisina, õppis esialgu tisleriks ja elatas end selle tööga palju aastaid. 1862. a. sai ta võimaluse sõita Berliini, kus töötas puunikerdajana ja viimaks pääses kunstide akadeemiasse immatrikuleeritud õpilasena. Berliinist kolis Veizenberg Peterburi, kus töötas akadeemia juures vabakuulajana. Peterburis ei olnud temal aga õnne ja ta rändas Müncheni, sealt Viini ja edasi Rooma, kuhu jäi väga kauaks (1873-1890). Roomas olles sai ta mõned tellimised, sai ka mõned tööd müüa Pariisis ja Melbournes. Veizenberg tarvitas peaasjaliselt marmori, see oli aga kulukas ja nii oli ta eluaja aineliselt väga raskes seisukorras, sest tal ei olnud õnne müümises. Veizenberg oli küll suure tööjõuga ja ta produtseeris palju. Aga ta kunstianne oli keskpärane ja nii ei paku ka suurem osa tema teoseist midagi erilist. Tema paremad teosed on Hamlet, Barrabas, Kristus, Koit ja Hämarik ning mitmed teised, nagu allegorilised Estonia, Rooma, Rossia jne. Tema valmistatud on ka meile kõigile väga tuntud Dr. Kreutzvaldi rinnakuju ja mitmed teised rinnakujud eesti tegelastest, nagu J. V. Jannsen, L. Koidula, Dr. J. Hurt jne. Üheks paremaks rinnakujuks osutub tema enese kuju, mis asub praegu Tallinna E. Muuseumis.

Veizenbergi teoseis puudub individuaalne joon. Ta armastas omaaja lapsena joonte klassilist rahulist ilu ilma ekspressioonideta.

Suur osa Veizenbergi teoseid asub Tallinna E. Muuseumis ja mõni (Linda) Tallinna provintsiaalmuuseumis. Et Veizenbergi teoseist suurem osa ei ole kestvama loomingu väärtusega kui meisterteosed, siis on muuseum nendest üles seadnud ainult väikese valitud osa, kuna suurem osa on paigutatud ladudesse.

Viimased rauga aastad elas Veizenberg Kadrioru tiibhoones ja sai eesti valitsuselt toetust. Ta suri 1921. a. ja maeti vabariigi valitsuse kulul suurte auavaldustega Tartu.

Prof. AMANDUS ADAMSON,

sündis 1855. a. Paltiski lähedal merimehe pojana. Tema head puunikerdamise andi märgati väga vara, juba poisikesena koolis käies. Ja ta ise tundis kustumata tungi kunsti järele. 14 aastasena võttiski ta ette oma argonaudikäigu kaugele kuldvillaku järele; - nimelt põgenes ta Peterburi. Sealt toodi aga poisike tagasi ja nüüd asub ta õpilaseks puunikerdaja juurde Tallinnas. Hiljem töötas Adamson samal alal edasi Peterburis ja Riias. 1874. a. sai ta Peterburi akadeemia õpilaseks, kus töötas ja arenes õige hea eduga, saades teoste eest aurahasid. Adamson lõpetas akadeemia 1897. a. „Ristija Johannese bareljeefiga". Hiljem töötas ta Pariisis seitse aastat ja esines seal näitustel. Vene tsaar omandas tema „Hukkuva laeva viimase ohke" ja kinkis selle Prantsuse president Loubet'ile. Adamson sai pea kuulsuseks ja nimetati professoriks.

Adamsonil on peeneim tehnika puunikerdamises; ta anatoomia tundmine on eeskujuline ja fantaasia rikas. Ta töötab miniatüüride kallal ja loob monumente, tema materjal on puu, marmor, pronks. Adamson töötab praegu veel vana raugana ja on saanud rea tellimisi Eesti vabadussõjas langenute määlestussammaste peale. Siiski on Adamson meister enam miniatüürides. Sellepärast ei ole tema monumendid tihti kõige õnnestanumad monumentaliteedi nõuete seisukohalt.

Nimetame siin tema monumente: mälestussammas Pärnu surnuaial, sammas Rakveres, Viljandis, Narvas, Kreutzvaldi sammas Võrus, V. Reimanni sammas Tartus, vene aegne Russalka sammas Tallinnas jne. Vene keiserriigi ajal sai Adamson ülesandeks Romanovite suguvõsa mälestussamba valmistamise, kuid see jäi ilmasõja lahtipuhkemise tõttu teostamata.

Oma loomingus ei ole Adamson lüürik, vaid dramaatik, s.o. elu pingulolekute väljendaja. Veizenbergi iseloomustab rahu, Adamsoni tung ja põnevus. Tema vähemaist teoseist on mitmed Tallinna, Riia jne. muuseumides. Nimetame neist vähemaist meisterteoseist „Sapho" (marmor), „Äreval ootel" (puu), „Koit tervitab agu" (puu), „Kalevipoeg ja Sarvik" (marmor, J. Tõnissonile seltskonnategelaste poolt kingitud), „Laeva viimane ohkamine" (marmor), „Merehelinate kuulaja" (marmor) jne. Uues Pauluse kirikus Tartus leiame Adamsoni marmorist valmistatud altarikuju.

Vähema tähtsusega eesti kunstile oli

TÕNIS GRENZSTEIN,

kes kodumaalt väljarändas, Düsseldorfis õppis ja hiljem Saksasse jäigi ning sinna ka suri (sündinud 1863., suri 1916. a.). Kodumaal on vähe tema teoseid, nii ainult kaks portreed luuletaja K. E. Söötist, Nõo kiriku altaripilt, kujutus „Oleviku" toimetusest 1882. a. ja kompositsioon „Vanemuise laul".

II. KUNSTNIKUD KODUMAAL ENNE NOOR=EESTIT.

Nagu juba eespool tähendasime, olid Eesti olud kuni 19. sajangu lõpuni koguni sündmatud kunstide õitsenguks. Meie kunstianded rändasid võõrsile ja said seal endid avaldada edurikkalt. Nagu nägime, on nendest meestest mõned võõrsile jäänudki, kuna mõned vanemas eas kodumaal edukalt edasi on töötanud isegi kuni tänapäevani (Adamson). Olude kodumaal paranedes asusid kodumaale töötama maalijad Ants Laipmann ja vennad Kr. ja P. Raud.

ANTS LAIPMAN,

sündis 1866. a. haritud taluomaniku pojana. Isa oli tuntuim teguinimene omas vallas ja ema kõneles isegi saksakeelt. Haridust mõisteti Laipmanide talus hinnata ja noor Ants

käiski siis koolis Haapsalus, Pärnus ja Tallinnas. 1887. a. sõitis Laipman Peterburi ja õppis seal maalimist, olles läbikäimises ka prof. Köleriga. Tulise mehena, kes elu ei kartnud, oli ta hiljem kauemat aega väeteenistuses ratsamehena oma venna asemel ja sealt vabanedes asus ta uuesti kunsti õppima. Baltimailt pärit oleval maalijal prof. Gebhardil Düsseldorfis oli tol ajal kaaluv nimi, ja Laipman ihkas saada tema õpilaseks. Et raha puudus, aga raskustest pidi võitu saama, otsustas Laipman jala Düsseldorfi minna, kuhu jõudiski kuuenädalise kõndimise järele a. 1891. Ta saigi Gebhardi õpilaseks, töötades tema klassis Düsseldorfi akadeemias. 1899. a. käis Laipman Tallinnas ja läks siis 1900. a. uuesti väljamaale, olles Pariisis, Münchenis ja Viinis. Oma teoste esimese näituse korraldas ta Tallinnas a. 1901. Ühtlasi kogub ta enese ümber paarkümmend õpilast ja hakkab nii kodumaal noorte annete juures edendama kunstitehnilist haridust. 1907. a. asutab ta kunstiharrastajaist Tallinnas esimese kunstiseltsi.

Tolleaegses pärast 1905. a. revolutsiooni reaktsioonilises õhkkonnas tundus Laipman vene võimukandjaile lubamatuseni vabameelne ja ta saadeti 1907. a. maalt välja. Laipman reisis Itaalia, peatus seal kauem Capri saarel, reisis siis edasi Aafrikasse ja jõudis kodumaale alles 1913. a. Siin avas ta uuesti ateljee ja andis paljudele kunstiannetele esimese õpetuse ja ka sooja armastuse kunsti vastu.

Laipmanil on meie kunstikultuuri sündimisloos õige väärikas koht. Tolleaegne Tallinna seltskond oli üsna piiratud=materialistlik. Vaimuelu ja küsimused ilust ja maitsest olid õige võõrad. Väga energiline Laipman tõi sesse seltskonda uue tuule. Õpiti mõtlema, et on ka olemas kunst ja et kunst kultuurilmas on tegur, milleta kultuur läbi ei saa. Ühtlasi avas Laipman tee kunstile paljudele, kel puudus võimalus oma andeid arendama minna võõrsile.

Laipmani teos „Kaugel näen kodu kasvamas" (Dr. Kreutzvaldi kujutus) sai omamoodi rahvuslikuks teguriks. Olgugi et see teos puhtkunstiliselt vahest palju ei kaalu (asub praegu Estoonia teatri juhatuse ruumis), ometigi sai see oma sisu ja mõtte pärast läbilöövaks: ta sai seinaehteks

suurele osale eesti rahvuslikult mõtlevatest haritlastest (teos reprodutseeriti värvides). See teos on maalitud enne 1907 . a. Sellest ajast on pärit ka tema M. G o r k i portree.

Aafrikas reisides maalis ta terve rea sealseid tüüpe. Nendest osutub paremaks „Mia patrona" (Tallinna E. muuseum). Peale selle Aafrikast pärit: Beduiini eit, beduiini neiu jne.

Kodumaal on Laipman tuntud hea talupojatüüpide armastajana ja me näeme temalt hulga sarnaseid maalisid, nagu „Vana Aitsam" (T. E. R.M.), Eesti taat (Tall. E. M.), Piibu taat, Läänemaa neiu jne.

Laipman on peaasjaliselt portretist ja maalib pastelliga. Temalt on ainukene õlimaal: Kasakapoiss (Tall. E.M.). Portreed on enamasti perekondades, kust nad telliti. Oige headeks osutuvad Laipmani mõned autoportreed (nendest kaks Tall. E. M.). Üldse on Laipman hea ilme tabaja impressionist, sest välised muljed on tema teoseis elevil. Kõrge kunstilise tasapinna on Laipman savutanud eriti mitmes nature morte'is, kus pehmetes toonides edasi antud lillede elav lopsakus.

Iseseisvuse päevil maalis Laipman mitmeid eesti tegelasi ja need asuvad nüüd valitsusehooneis ja Tallinna raekojas.

Laipmani loomingut on kahtlemata piiranud see ümbrus, kus ta sunnitud töötama. Ta pidi palju produtseerima perekondadele selleks, et ülespidamist teenida. Sellega ongi osalt seletatav, et Laipman puht kunsti seisukohalt võetult pika aja kestel annud võrdlemisi vähe jäädavamat. Ühtlasi ei ole Laipman rinnaportreedest ja peadest kuidagi palju kaugemale saanud (peale mõninga erandi, nagu O. Hermani portree Tall. E. M. jne.), ja see annab tema loomingule teatud piiratud maigu, olgugi et ta seda rikastab vähemate maastikkudega ja nature mortidega. Laipman on mitu„ oma ainet mitu maalinud korda, sellepärast võime mõnda tema teost näha väheste muudatustega mitmes kohas.

K R I S T J A N R A U D

oli Tartule selleks, mis Laipman Tallinnale, nimelt esimeseks kohale jäänud eesti kunstnikuks, kes samuti kui Laipman andis õpetust noortele annetele. Ta sündis 1865. aastal ja õppis kunsti esialgu Peterburi akadeemias. Seal õppimise pooleli jättes sõitis Raud väljamaale ja jatkas tööd Müncheni akadeemias, kuna varem 1896. a. oli pool aastat töötanud Düsseldorfis. Münchenis oli Raud Wilhelm v. Diezi õpilane. Suure armastusega käis Raud järjekindlalt ka sealseis muuseumides ja on ise arvamisel, et just muuseumid olid tema kõige paremaiks õpetajaiks. Tartu asus Raud 1901. a. ja algas pedagoogilist tegevust, töötades oma õpilastega kodus ning hiljem joonistusõpetajana ka koolides.

Sedaviisi eluülalpidamist teenides jäi Raudil vähe aega loomistööks. Kr. R a u d kui sooja ja intelligent hingega mees kisti aga kaasa ka rahvuskunsti arendamise mõttest. Nimelt otsustati pärast Dr. Jakob Hurti matuseid suure sõnalise rahva vanavara korjaja mälestuse austamiseks asuda energiliselt Eesti Rahva Muuseumi asutamisele. Nii algas hoogne ainelise vanavara - etnograafiliste esemete kogumine, jatkuks sellele vähesele, mis varem kogunud Dr. O. Kallas ja Õpetatud Eesti Selts. See suur kultuurtöö vajas vaimustatud juhte ja üheks sarnaseks osutus K r i s t j a n R a u d , kes asjale andus kogu oma hingega. Ta töötas muuseumis ja kirjutas ajalehis virgutavaid ja selgitavaid artikleid vanavara korjamise tähtsusest. Ta oli veendunud, et eesti rahvuslik kunst ei saagi sündida muidu, kui ainelise vanavara ornamentika ja värvide alusel, sest rahva omapära, rahva hing, ilutunne jne. väljendub rahva enda loomingu primitiivides. Iseasi on muidugi kõnelda sellest, kas see määratul arvul kogutud vanavara on suutnud ja suudab meie uue kunsti ilme peale mõjuda, mille selgitamine ei kuulu nende ridade ülesandeisse. Aga Kr. Raud uskus seda nagu uskusid ka väga paljud teisedki, kes E.R.M. ehitasid. Kr. Raudil on E.R.M. saamisloos suured teened.

Maalijana on Kr. Raud muu tegevuse kõrval jäänud ahtraks. Kuid ta on annud siiski mõned maalid ja graafilised teosed. Neist tuleb esimeses joones nimetada temperas maalitud „Teel Egiptusse" (varem nimetatud „Rist", näiteks I. ülevaatenäituse katal. a. 1919). Sellest tööst maalis Raud 1925.a. teisendi õlis (reproduktsioon E. kunsti aastaraamatus 1924 - 1925. a.). Esimene variatsioon on insener Jürgensoni omandus ja asub selle korteris. Teine suurem kompositsioon Raudilt on müstiline triptik söejoonistus „Kalmuneid" (ka ins. J. omandus). Nimetada tuleb veel kompositsioonide tsükli „Inimene ja öö" (tusch) ja „Fuuriaid". Õige tabavalt iseloomustab Raudi sarnaseid teoseid H. Kompus koguteoses „Eesti", kui ütleb, et Kr. Raudi „lürism süveneb aukartuseni maailma ees, tundmuseni, et inimene on väeti avaruste mõõtmatuse kõrval, müstilise religiositeedini kõige loodu imetaoluse ees; ning talle näib olevat kõik imetaoline, imetaoline primitiivse inimese tundmusjõu võitmatuseni; ning ta püüab näha ja kujutada inimest mingi ü h e lihtsa tundmuse võimus, mingi suure üldaluse väes, mis juhib maailma ja inimesi. Nii pääsevad Kr. Raudis teotsema muinasjutuluse maailm ja religiositeedi ürgläte, mis sünnitavad omapärase hingelise müstika ja liginemise rahvakunsti loomisvõtteile".

Peale nende on Raudilt mitmed realistlikud sõejoonistused, nagu „Kartulivõtjad, Talutuba (Tall. E. Muuseum), Torupilli mängija" ja mitmed joonistused talupoja tüüpidest.

Kui vanavara korjamise vaimustus esile tõi rahvusliku kunsti mõtte, siis hakati kõnelema ka Kalevipoja ilustamisest. Kalevipoja 50=ne a. juubeli ajal peeti Tartus isegi vastav koosolek (Vanemuises). Eesti Kirj. Selts kuulutas võistlused skitside saamiseks, aga auhinnad olid liig väikesed, et kunstnikke tööle meelitada. Nii saadi skitse ainult mõnelt nooremalt kunstnikult ja neilt, kes võrdlemisi väga lüürilise Kalevipoja illustreerimist pidasid vast liig kergeks ülesandeks. Nii ei annud võistlus tagajärgi. Hiljem jäi Kalevipoja illustreerimine Kr. Raudi hooleks, kellest oli kuulda nüüd juba 15. a. eest, et tema seda loomistööd teeb. Et Kr.Raud kõige paremini eesti kunst-

nikkudest tunneb meie rahvuslikke vanavara esemeid, siis võis arvata, et Raudil ehk tõesti õnnestub luua eestipäraseid kordaläinuid teoseid. 1926. a. E.V.K.K.Ü. näitusel esines Kr. Raud teemiga, mis kujutab Kalevipoja võitlust sortsidega. See söejoonistus on tehniliselt nii nõrk, et vaevalt võib loota temalt illustratsioone Kalevipojale ja sellega Eesti kunstirikastamist, rahvusliku kunsti seisukohalt, Kalevipoeg on seal rahvusvahelise töölise ilmega ja mitte kuidagi lähedanegi meie kangelase=kuninga kujutatavale kujule. Peab arvama et Kr. Raudi tehnilist võimist pole jätnud halvamata see, et ta nii vähe on saanud mahti maalimiseks.

P A U L R A U D

on Kristjani kaksikvend ja sai oma kunstihariduse Düsselsorfis, kus õppis prof. Gebhardi õpilasena. Kodumaal on P. Raud elanud Tallinnas joonistusõpetajana koolides, olles muuseas ka akti joonistamise õpetajaks riigi kunsttööstuskoolis. P. Raud on elanud väljaspool eesti seltskonda ja on õige kõrvale hoidnud ka kunstnikkude organisatsioonidest. Ta on liikunud enam saksa ringkondades ja on ka peaasjaliselt maalinud nende perekondadele. Eesti kunstile on ta andnud õige vähe. Ta on kunstinäitustel esinenud õige harva ja kokku vist umbes tosina teosega, millest mitmed on veel etüüdid Düsseldorfi ajast, nagu „Daam punase kübaraga" ja naise poolakt seljatagant (mõlemad Tall. Eesti Muuseumis). Tuntud on ta õnnestunud etüüd „Muhu rauk" ja suurem valmismaal „Autoportree" (ka mõlemad Tall. E. Muuseumis). Peale selle oleme näinud temalt kompositsiooni „Ema viis hälli heinamaale" (I-e ülevaatenäitusel 1919. a.), prl. P. Brehmi portreed, parun Ü. portreed ja veel mõned naisportreed (nendest üks pastellis). 1925. a. maalis P. Raud haridusministeeriumi tellimisel kurator Põldi portree ülikoolile. P. Raud on hea akadeemilise kooliga realist, peaasjaliselt portretist ja maalib hoolikalt teose kuni peensusteni. Ta värvitoonid on tagasihoidlikud, hallikad; sellepärast vast tundu-

vad ta teosed isegi pisut kuivadena. Kui realist on ta käsituses väga objektiivne ja ilmete edasiandmises täpne.

Kr. Raudiga ühel ajal asus Tartu ka

A L E K S A N D E R P R O M E T ,

kelle kodukoht on Narva ja kes oma kunstihariduse sai Peterburis parun Stieglitzi kunstikoolis ning tegi hiljem õpereisi Lääne=Euroopa. Promet kuulub nende kunstnikkude hulka, kes püüdsid teadlikult luua rahvuslikku kunsti. Kuid, nagu nägime juba eelpool, oli see rahvuslikkuse nõue tol korral sarnane, mis pole õieti sobiv loomingu arenemise ja sündimise sisemiste seadustega. Eesti tolleaegsel elul, tegutsemisel ei olnud kujunenud rahvuslikku ilmet. Võõra võimu ümberrahvustamise katsete surve oli vähemalt kuni 1905. a. nii tugev, et eestlasil puudus võimalus (alates juba kaugemast minevikust) vabaks eluks oma enesepära arendamiseks. Eestil oli ainult rahvuslikkuse aade, r a h v u s l i k k u s e i d e e . Kuumades sõnades ja kuumas südames, mis kujunematult kääris ja hoogu võttis sisemise enesekaitsena. See oli aineks ennem muusikale kui kindla kontuuridega kujutavale kunstile. See oli kahvatu ja hõre tahtlik romantika, mille poole kujutav kunst siis võis pöörda. Loomulik, et võidi usküda, et meie muinasjuttude, rahvalaulude, Kalevipoja ja teiste kangelaslugude illustreerimine annabki rahvusliku kunsti. Ja nii, nagu Laipman oma õpilasi laskis komponeerida sarnaseid aineid, nii asus neid looma A . P r o m e t . Me näeme temalt maale Kalevipojast, nagu suur õlimaal „Lennuk", „Mardus", muinasjutulist „Kratti", Jaaniööd" ja teisi. Need om enamalt jaolt omamoodi naiivilt mõeldud ja kaaluvad ka tehniliselt vähe, sest Promet on nõrk eriti figuuride joonistamises. Neist kompositsioonidest on kõige paremad kahtlemata „Jaaniöö" ja „Kratt". Need teosed on maalitud Prometi nooreas. Oodatud rahvuslikku kunsti aga need teosed ei toonud.

Hiljem tegutses Promet kauemat aega Venes joonistamisõpetajana. 1924. - 1925. a. kestel maalis ta uuesti terve

rea pilte Kalevipoja ainetel, nagu „Põhja piiril seisis pere", „Sortsid ja pikne", „Kalevipoeg isa haual" jne., kuid need on tehniliselt juba nii nõrgad, et neid vaevalt saab nimetada kunstiloos.

Prometil õnnestuvad kõige paremini nature morte'id, iseäranis lilled akvarellis.

Prometi maalid on laiali erakätes. Kaks näidet leiame Tallinna E. Muuseumis (ladus) ja nimelt: „Sortsid ja pikne" ning „Klevipoeg isa haual".

III. NOOR=EESTI AEGSED KUNSTNIKUD.

Rahvuslik romantika andis küll, hoo ja tarviduse mõiste kunstist, kuid ta ei suutnud anda kultuurilist kunsti ennast. Tarvilikuks sai võitlus kunstikultuuri eest, üldse kultuuri peenendamise eest. Me näeme ka, kuidas vanema isamaalaste=aatelaste põlve kõrval noorem põlv kirjanikke Noor=Eesti nime all meie arenvale elule hakkab otsima kultuurilist vormi. Paljas ilutsemine isamaaliste mõtetega ja arenematu külarealism kirjanduses pidi kasvama tõsiseks kunstieluks euroopaliste kunstikultuuri nõuete kohaselt. Kuid sellest on lähemalt sissejuhatuses juba kõneldud.

Noor=Eesti liikumisega läksid kaasa ka noorepõlve kunstnikud, kes tol ajal õppisid kas Pariisis, Münchenis või Peterburis. Need kunstnikud olid tolleaegsete kunstivoolude ja kunstiteoreetiliste otsekoheste mõjude keskel ja omandasid ka enestele vastavad veendumused. Me näeme, kuidas see Eestisse tõi impressionistliku käsitusviisi ja sellele lähedalseivad nähtused. Siin tuleb eeskätt mainida Konrad Mägit, Nikolai Triiki, Jaan Koorti ning rida teisi.

KONRAD MÄGI

sündis Tartu lähedal Uderna mõisavalitseja abilise pojana a. 1878. Peale lühikest kooliskäimist hakkab Mägi puunikerdajaks Bandelier mööblivabrikus Tartus. Sel ajal

avas kohalik Saksa Käsitööliste Selts maalija R. von zur M ü h l e n i juhatusel maalimise ja joonistamise õhtukursused. Seal sai esimese õpetuse kunstis ka Mägi. 1902. a. avaneb, Mägile võimalus sõita Peterburi. Ta läks parun Stieglitzi kooli ja õpis seal prof. Adamsoni juhatusel kaks aastat puunikerdamist. Kauemaks ei saanud Mägi sinna jääda, sest tuli 1905. a. revolutsioon, mis temagi kaasa tõmbas. Koolis õppis ka teisi eestlasi ja neil tuli kui vabameelsuse pooldajail koolijuhatusega konflikte. Mägi töötas siis edasi eraateljees (Goldbergi erakursustel) ja kavatses astuda kunstide akadeemiasse. Kõik jäi katki ja Mägi sõitis 1906. a. koos teiste eestlastega Ahvenamaa saartele. Seal sünnib Mägis järsk murrang. Nimelt jätab ta punikerdamise ja hakkab maamlimist õppima. Ahvenamaa ilus loodus ja värviküllus olid ta juhatanud sellele teele, millele ta lõpuks jäigi - maastikumaalijaks. Veel sama aasta sügisel kolib Mägi Helsingi, teenib seal ülalpidamist Dr. J. Hurti vanavarakogude ümberkirjutamisega ning jatkab maalimist Ateneumi vastavais klassides. 1907. a. sõidab Mägi juba Pariisi ja sealt 1908. a. Norrasse, kuhu jääb kolmeks aastaks. Norras tuli Mägil võidelda kõige kibedamalt ainelise kitsikusega, aga sealt on siiski pärit juba osa tema maalidest, mis eesti näitusil tähelpanu väärisid. 1910. a. sügisel sõidab Mägi uuesti Pariisi ja õpib seal katkendiliselt Calarossi juures. Üldse tuleb märkida, et Mägi maalimist kunagi ei saanud õppida süstemaatiliselt ja teda mitmeti tuleb pidada iseõppijaks.

K. Mägi oli kuus aaatat rännanud ringi ja pööris siis 1912. a. tagasi Tartu. Kodumaal elades produtseeris Mägi õige palju. Ta elas suved läbi kas Saaremaal, Mulgis, või Võrumaal ja tõi sügiseks näitustele terved seeriad maastikke. Mägi võitis pea publiku armastuse ja kunstnikkude lugupidamise. Mägi lõi nii ütelda maastiku maalimise kooli meil, mis leidis nooremais palju jäljendajaid (V. Ormisson, Murakin jne.). 1922.a. sügisel sõitis Mägi Jtaalia, mille tulemuseks oli Jtaalia maastikkude seeria - Mägi kõige küpsemad teosed koos maalidega, mis ta maalis 1923. a. suvel Saadjärve ümbrusest.

Oma viimased päevad lõpetas Mägi vaimuhaigena Tartu närvikliinikus ja ta suri 15. aug. 1925. a. K. Mägi põrm puhkab Tartu Peetri koguduse surnuaial.

K. Mägi produktsioon on väga suur. Tema teosid võib liigitada järgmiselt: 1) Norra ajajärk 1908 - 1910; 2) Pariisi ajajärk 1910 - 1912 (sellest järgust on mõned üksikud teosed kodumaal); 3) Saaremaa ajajärk 1912 - 1914; 4) Viljandi = Võru ajajärk 1914 - 1917; 5) Pühajärve = Võrtsjärve ajakärk 1917 - 1922; 6) Jtaalia ajakärk 1923; 7) Saadjärve ajajärk 1923. a. Sarnase liigituse tegi „Pallase" kunstiühingu juures olev Mägi mälestamisnäituse komitee, kui korraldati Mägi teoste näitus 1925. a. detsembris Tartus ja 1926. a. veebruaris Tallinnas.

K. Mägi teoseid iseloomustab pinnaline värvide dekoratiivsus. Ta on kahe dimensiooni pooldaja, seistes eemal loomutruuduse tabamise tahtest. Mägi on värvide lüürik, andes maastikust saadud muljetest luuleteoseid, mis kujunenud tema meeleolude ja objekti kokkusulamisest. Norra perioodis on temal stilisatsioon eriti tugev, samuti tugevate kontuuridega võetud, vesi sügavas sinises, mille ümber heledamais, tihti tublisti oranshis loodus. Hiljem (Saaremaa aeg) näeme, kuidas värvid lähevad eriti heledateks ja ilmekaks. See värvide mäng tuli vist tema sisemuse väljendamise tungist. Sest me näeme, kuidas ta hiljem impressioonide juurest tugevasti kaldub ekspressioonide maalimisele, mis eriti tuleb ilmsiks tema kompositsioonides, nagu „Pieta" ja „Kolgata". Et Mägi oli vähe harjutanud figuraaljoonistust, siis ei ole need kompositsioonid joonistuslikult kõige paremini õnnestund, aga sünguse elevuse annavad nad tugevalt edasi.

K. Mägi on maalinud vähema eduga ka portreesid, ja mõned väga õnnestunud nature morte'id.

Tema teosed on suurelt osalt erakätes, ülevaatliku pildi tema toodangust saame aga kokku Tallinna ja Tartu muuseumi kogudest.

K. Mägi võttis elavalt osa kunstnikkude organiseerimisest ja oli kunstikooli Pallase juhataja.

N I K O L A I T R I I K

sündis 1884. a. ja hakkas kunsti õppima 20. sajangu alul, töötades Peterburis parun Stieglitzi koolis. Nagu K. Mägi, nii lahkus ka tema sealt 1905.a. revolutsioonilistel põhjustel. Siis jatkas Triik lühemat aega õppimist Tallinnas Ants Laipmani juures. Tema kaasõppijaist tol korral nimetame siin Uuritsat ja Paul Burmani. 1906. a. sõitis Triik Pariisi ja jäi sinna kaheks aastaks, olles Ecole des Beaux-Arts'is ja töötades ka Colarossi juures. Pariisis on ta eriti huvitatud van Gogh'ist, kelle käsitusviisi ta süveneb suure huviga. Pärast sõitis Triik uuesti Peterburi, siis 1910. a. Kopenhageni ja sealt edasi Berliini, kuhu jäi 1913. aastani, uurides huviga Cezanne'i loomingu omadusi. Hiljem elas Triik Tallinnas, maalides eesti kunstile paremaid portreesid. Jseseisvuse päivil oli Triik Tartus Pallase kunstikoolis õpetajaks ja pärast K. Mägi surma lühikest aega kooli juhatajaks.

N. Triiki tuleb pidada meie tänapäeva kõige andelisemaks ja mitmekesisemaks maalijaks kaaluva impressionistliku käsitusviisiga, mille keskel leiame aga väga tugevate ekspressioonidega teoseid. Van Gogh'i ja Cezanne'i mõjud on tema juures kaudselt märgatavad, aimatavad, kuid Triiki individuum ja tugev kunstianne on välised mõjud ümbertöötanud oma enesepäraseks.

Triik on peamiselt tugev portretist, püüeds kujutada mitte tüüpe, vaid olulisemat objekti iseloomust, väljendub tema maalis objekti hingeelu kõige tähtsam osa. Siin väärib tähelepanu näiteks näitlejatar pr. Villmeri portree (õli), pr. Dr. Lüüsi portree, samuti söejoonistus h-ra M, Martnast, A. Laipmannist jne. Peale nende olgu mainitud portreed: pr. Simsivart (Tall. E. M.). pr. Menning, proua Suits, pr. Bernakoff.

Akvarelli tehnika meisterteoseks peetakse pr. Dr. Koniku portreed, samuti mitut peajoonistust vähese koloriidiga. Kui 1925. a. teise ülevaatenäituse aeg Argentiina konsul lubas kõigeparema teose eest näitusel anda kuldauraha, siis määrati see hindamiskomisjoni poolt N. Triikile pr. Dr. Koniku akvarellportree ja pr. Triiki joonistusportree eest.

Triik on annud ka õige mitmed graafilised (ka värvilisi) kompositsioonid, milles ta esineb müstikuna, kujutades dämoonilise põhiheliga elu algjõulisi salapärasusi. Ta on otsekui võitluses nende jõududega, ta on rahutu, kääriv elu ürgjõudude tõlgitsemisel. Nimetame sarnaseist kompositsioonidest „Hulkuv koer, Vabaduse sünd, Jaht, Märtüürium, Alevi kõrts jne.".

Maastikku on Triik harrastanud vähem, aga tema „Vana aed, Soome maastik jne." näitavad, et Triik ka siin ei maali teatud maakohta, vaid selle maakoha iseloomu.

Triiki teosed on suuremalt jaolt erakätes (tema produktsioon pole mitte väga suur), osa aga Tallinna ja Tartu muuseumis.

1925. a. maalis Triik haridusministeeriumi tellimisel rektor Dr. H. Koppeli portree ülikooli jaoks, ja 1926. a. kujutavate kunstide sihtkapitali ülesandel Eduard Vilde portree.

J A A N K O O R T

on hästi tuntud skulptor, kes oma tegevuse algas Noor=Eesti päevil. Ta sündis 1883. a. ja õppis kuni 1905. a. Stieglitzi kunstikoolis Peterburis, kust lahkus samuti, kui Mägi ja Triik revolutsioonilistel põhjustel. Siit läks Koort kolmeks aastaks Pariisi ja õppis seal Ecole des Beux-Arts'is skulptuuri ning erakoolides joonistamist ja maalimist. Hiljem käis Moskvas, oli mitu korda uuesti Pariisis ja elas alul Tartus, nüüd Tallinnas.

Koort esines kodumaal juba 1906. a. ja on senini ikka näitustest osa võtnud. Võõrsil on Koort esinenud Moskvas ja Pariisis (viimati 1924. a.).

Koorti varem produktsioon oli temale vähem iseloomulik, oli õieti kujunemise perioodiks ja sellepärast on seal võõrad mõjud ka väga märgatavad. Tundub, et Koort on oma esimisi katseid tehes nii Rodini kui ka Bourdelleni eeskujuks võtnud („Mure, Jbseni pea jne.")

Hiljem näeme Koorti juures kaldumist kreeka eeskujude poole, samuti huvi renessansi vastu. Aga ta ei ole nende aegade järeletegija, ei saakski vist olla, sest iga aeg

ja ajanõue annab vastavad meistrid. Koort ei kujuta elu ja ilmete peenemaid üksikasju, vaid elu üksikasjade ilmete kogusummat. Selle summa väljendamine suurtes vormides iseloomustab Koorti produktsiooni. Nii nagu on tema teoste iseloom raske, monumentaalne, nii on ka tema materjal põline, sest ta tarvitab peamiselt graniiti. Ei saa märkimata jätta, et tema monumentaliteedi taotlemine ja ainult suurte pindade tarvitamine mõnele teosele annab osalise kohmakuse.

Koort on raidunud peaasjaliselt päid nii graniiti, kui ka marmorisse ja lõiganud neid puusse. Väga kordaläinud, õrnad on mõned lapse pead ja meisterlikumaks graniidiks tuleb pidada vist „Poisi pead"(1925.a.),millega ta esines II. ülevaate näitusel:seal on kunst materiali võitnud, kuna seda paljude teiste teoste kohta vahel raske ütelda. Peade keskelt leiame mitmed tabavad talupojatüübid, nagu „Vanamehe pea" (puus ja graniidis) „Eesti taat" jne. nimede all. Renessanslikult mõjub tema graniiti raiutud „Madonna" (1925.a.) ja samuti varem puusse lõigatud pr. Triik.

Koort on annud ka mõned figuurid, nagu „Põlvitav naine" (marmor, Tall. E. M.), „Palvetaja" (palisander) seisev naisfiguur puust, naisfiguur pronksis (E. K. L. n. 1926. a. sügisel). Figuurides ei ole Koortil aga seda õnne, mis peades. Neis tundub poosi ja modelli ning tihtigi ei valitse looming materjali. Kõige suurem figuraalteos „Palvetaja" tundub poosina,millest ei tunne hoovavat palvetaja palvetunde ekspressioone.

Kui haridusministeerium 1926.a. kevadel Riias korraldas eesti kunstinäituse, siis sai Koort läti arvustuse silmis erilise tähelepanu osaliseks. Lätis on skulptuur madalamal kui Eestis ja Eestile tähendab Koort palju; nii olid umbes naabrite arvamised meie skulptorist.

N. T r i i k 'i, K. M ä g i ja J. K o o r t 'i kõrval tuleb siin järjekorras nimetada A. Uuritsat. Paul Burmani ja V.Kangro-Pooli, kes samal ajal oma hariduse said Pariisis.

A L E K S A N D E R U U R I T S

sündis 1888.a. ja suri 1918.a. Ta sai võrlemisi vähe produtseerida, olles äärmises ainelises kitsikuses. Uurits kaldus oma stiilis lihtsatele primitiividele vormidele ja andis peaasjalikult graafilisi kompositsioone muinasjuttude ja piibli ainetel. Tema maalidest on vähe teada. Neist on parem „Mulati poiss", kui elavais värvides ja kindlas kontuuris maalitud portree, siis dekoratiivne pannoo „Kalevi" maja (Pirital) ilustamiseks. Nimetada võib ka tema K. E. Sööti portreed. Oma viimased eluaastad uitab Uurits mööda suurt Venemaad, kuhu ta soetõbi jätabki: ta suri Veliikije=Lukis. Tema teoseid on Tartus E. R. Muuseumis.

P A U L B U R M A N

sündis 1888.a., oli kord Laipmani õpilaseks (koos N.Triikiga) ja viibis hiljem Pariisis. Praegu kannatab ta perioodiliselt vaimuhaiguse ja mõningase patoloogilise kalduvuse all ja elab kauemat aega Seevaldi vaimuhaigete majas. P. Burman on väga produktiivne maastikumaalija=impressionist. On tunne, et ta maalib momendi muljeid (üks eriline puht impressionistide omadus) ja sellest oleneb osalt vist ka tema kiirus maalimises. Ta on hea värvi meister, tarvitades värve suures löögis. Eriti õnnestuvad temal värvivõtted ka sügavas rohelises, mille puhtuse tabamist peetakse raskeks ülesandeks. Burman on annud ka väga häid genre'isid ja on meisterlik loomade joonistaja. Ühtlasi on ta peen lillede maalija. Nimetame siin tema teoseist: Kitsed, Hobused koplis, Kündja, Hirmunud hobused, Pilves ilm alevis jne. (I. ülvaate näitusel 1919.a.). II.ülevate näitusel 1925.a.oli Burman esitatud 30 mitmesuguse teosega ja Riia eesti näitusel 1926.a. üheksa teosega, millest märgime: Tööhobused, Rannavärav, ja joonistused: Tiiger, Pariisi bulvaar. Õige rikkalikult on Burman esitatud Tallinna E. Muuseumis.

V O L D E M A R K A N G R O - P O O L

sündis Tartus 1889.a. ja sai esimese õpetuse A.Prometilt, hiljem Kr.Raudilt. Hiljem õppis Münchenis Azbe juures ja pärast Pariisis,kus oli Ecole des Beaux-Arts'i õpilaseks. Ta on maalinud mitmed portreed impressionistlikus tehnikas (Naise pea Tallinna E. Muuseumis, R. Rohti portree I.ülevaate näitusel,autoportree V.E.K.K.K.Ü.n. 1926,daam oranshis V.E.K.K.K.Ü.n. 1926 jne.), kuid mitmes kalduv vanema kooli poole (kaks viimast).

Kangro-Pooli pärishuvi on aga pöördud figuraalsetele kompositsioonidele,mille sisuks sagedasti erootilised meeleolud, ürgkired (näiteks: kaks naist, Nana jne.),naiskehade veetlused (hulgas tuschijoonistusis ja suures õlimaalis „Liblikad" 1925). Kauemat aega on ta katsunud õnne ka Kalevipoja ainete kallal, mille paremaks tulemuseks on suur õlimaal „Kalevipoeg põrguväravas" (1926). Varemasse aega kuuluvad tema akvarellid „Ratsanikud" ja mitmed etüüdid üldise „kompositsiooni" nime all. Eesti oludes ei sünni kompositsioonid kergesti ja see on Kangro-Poolilgi olnud komistuskiviks teoste väljatöötamisel. Mõned tema teoseist leiduvad Tallinna E. Muuseumis.

Pariisi kooli kuulub veel

E R I K O B E R M A N N ,

kes õppis Münchenis ja Pariisis ning suri tiisikusse Marseilles (1911.a.). Obermann esines esialgu karrikatuuridega (I.E.K.n.1906.a.) ja hiljem tuschijoonistustega, millest paljud olid erootilise vaimuga. Noor=Eesti albumites on mitmed tema joonistusist reprodutseeritud. Obermann suri üsna oma arenemise algul. Nimetame siin tema „Pierrot ja daam", „Kohviku stseen" jne.

A U G U S T J A N S E N .

Samal ajal, kui ülalmainitud kunstnikud õppisid L.-Euroopas, töötasid teised Peterburi kunstikoolides. Hiljem kodumaale asudes jäid nendest mitmet peatuma Tallinna,

nii August Jansen, Peet Aren, Roman Nyman ja teised. Võrdlemisi pika kooli sai August Jansen, kes sündis 1881.a. Ta õppis varem mitu aastat kunstide edendamise seltsi koolis (kuni 1905.a.) ja siis kunstide akadeemias 1905-1912. a. Ta oli aineliselt kogu aeg väga raskes seisukorras ja elatas end igasuguste kõrvaltöödega. Janseni on huvitanud meie kodumaa talupoegade elu ja ta on maalinud rea sarnaseid genre'isi. Nii oli tema akadeemia lõputööks ka stseen Muhu talupoegade elust. Me tunneme sarnaseist teoseist näiteks tema „Pulmasõitu" (Tallinna E. Muuseumis), „Teel kiriku", „Muhu randlased". Jansen on värviküllane ja kalduv ka joones dekoratiivsusse. Pehmes soojas punakas toonis on läbi viidud kompositsioonilt sümpaatlik kompositsioon „Luige jaht" (Tallinna E. Muuseum) ja suur hulk maastikke, näiteks 1926.a. maalitud "Peetri maja Kadriorus". Heast värvimaitsest annab tunnistust „Apelsiinid", (riigivanema korter) maalitud 1924.a. pärast Itaalia reisi. Portreedes ei ole Jansen kõige tugevam, sest märgatav on vahelgi, kuidas eriti käed pole õnnestunud. Kõige tugevamaks Janseni portreeks, ja ühtlasi üheks paremaks uuemas eesti kunstis, osutub kahtlemata tema autoportree (Tallinna E. Muuseumis), mis maalitud 1924. a. Selles portrees tundub monumentaliteeti ja on üllatavalt jõuline sisemusis väljendusis. Jansenil on palju huvi ka Kalevipoja=ainete vastu. Nii maalis ta juba noores eas Pirita „Kalevi" maja jaoks pannoo „Kalevipoeg kivi viskamas" ja 1926. a. nägime söejoonistust „Kalevipoeg karu jahil". Kalevipoja lüüriline iseloom on kõigile kujutavaile kunstnikkudele olnud komistuskiviks ja nii ei ole ka Jansen suutnud anda meile alateadvuses aimatavat rahva kuningas=kangelase tüüpi, Janseni suuremate teoste keskelt tuleb märkida 1926. a. maalitud C. R. Jakobsoni elusuurust portreed. Jakobsoni tundjad öelda, et tema kunagi ei olevat armastanud kepiga käia, sellepärast ei sobivat pildil antud kepi najale toetav poos tõelise Jakobsoniga. Janseni lasteportreedest osutub elavaks, väärtuslikuks tema tütre portree (Tall. E. M.). 1925. a. ehitas Jansen endale kultuurkapitali laenu abil Kadriorgu ateljee ja töötab produktiivselt.

P e e t A r e n

sündis 1889.a. ja sai kunstilise hariduse Peterburi kunstide edendamise seltsi koolis. Ta on õige produktiivne graafik ja maalija, stiililt plakatlik. Ta ongi sellepärast suutnud sümpaatia võita plakati, raamatuilustamise jne. alal. Maalijana on ta annud rea maastikke, genre, interiööre, portreesid ja kompositsioone. Varem impressionist, osalt tagasihoidlikkudes värvides (Ema portree), kaldus Aren ekspressionismi kooli uudsuste poole (kujutused vanast Tallinnast, küla kõrts jne.). Areni lõpulik kujunemine seisab vist veel ees, sest 1926.a. E.K.K.K.Ü.V. näitusel Tallinnas oli võimalus näha, kuidas ta ühel ja samal ajal teeb stiililt mitmesuguseid katseid, võttes eeskujusid isegi renessansist (Perekond). Areni kompositsioonid on tihti mõningate joonistuslikkude puudustega. See on osalt seletatav meie oludega, kus vahelgi tuleb töötada ilma modellita ja kitsastes ruumides. Aren töötas kogu aja Tallinnas ja võttis elavalt osa ka kunstnikkude organiseerumisest, olles aktiivne liige E.K.K.K.Ü-s. 1926 a. sügisel kutsuti Aren Tartu kunstikool „Pallase" õpetajaks.

Tema teoseist on mitmed Tallinna E.Muuseumis, nagu Küla kõrts, Talu tuba, Tallinna hoov, Perekond jne.

R O M A N N Y M A N

sündis 1881.a. ja õppis Peterburis Stieglitzi koolis, erialana dekoratsioonide maalimist. Lõpetades kooli sai Nyman koolilt stipendiumi pikemaajaliseks õppireisiks väljamaale. Nyman käis Norras (sealt mitmed maalid) ja Hispaanias ning peatus kauem Pariisis. Ka Hispaaniast on temal mitmed maalid ja joonistused. Nyman on aga kõigepealt hea dekoraator ja on annud meie näitelavadele nii mõnedki väga kordaläinud dekoratsioonid, nagu Hamletile, Tantris narrile, Pelleas ja Melisande'ile, Tammsaare Juuditile jne. Praegu juhib Nyman Tallinnas Riigi kunsttööstuskooli dekoratsioonklassi.

VI. UUEM AEG

Kõige elavamaks muutus kodumaal kunstielu Vene revolutsiooni paiku ja hiljem. Eesti kunstnikud koondusid kodumaale ja hakkasid intensiivsemalt kunstielu organiseerima. Nii nagu sõja suur taplus andis uusi tõukeid inimkonnale otsima hakata uusi tõdesid kõigil vaimualadel, nii näeme ka, kuidas kujutavas kunstis ekspressionism ja kubo-futurism omandavad tugeva hoo. Sisemiste elamuste väljendamine uute vahendite abil, lahti objektiivse ilma realistlikust stiilist - see sai lipukirjaks tugevale liikumisele. Need voolud kiskusid kaasa palju ka meie kunstnikkudest (nägime ülal, kuidas ekspressioonid ja ekspressionismi, kui kooli stiiliomadused huvitanud olid mitmeid, kes alul töötanud teistmoodi). Uute sihtide taotlejana meie juures esines peamiselt

A D O V A B B E ,

kes sündis 1892.a., algul õpipoisina töötab teatrimaalijate juures ja hiljem joonistamist ja maalimist õppis Münchenis Azbe kunstikoolis. Vabbe kujunes Kandinski ja osalt Itaalia futuristide mõjul ning sai ses suunas Eestis sellaseks kujuks, kes erakuna töötades eriti raamatuillustreerijana jne. lõi uue järgu kunstiellu. Iga tema esinemine oli uus üllatus publikule, kellele need võtted tundusid võõrastena. Vabbe suuremaist maalidest äratas tähelepanu esimesena „Itaalia", hiljem „Kahekesi", „Silm" (Tall. E. Muuseumis), „Lõuna" (Tall. E. M.) jne. Kevadel 1924. a. käis Vabbe Pariisis, kust tõi kaasa hulga joonistusi Pariisi elust ja akvarelle, nagu Seine jõgi (Tall. E. M.) jne. 1925.a. maalis ta oma suurema pannoo Estoonia teatri jaoks. Praegu on Vabbe kunstikool „Pallase" direktor ning jatkab hooga oma tegevust graafikuna ja maalijana.

Eesti iseseisvuse päevil näeme skulptuuri alal tegutsemas A N T O N S T A R K O P F' i ja V O L D E M A R M E L N I K'u t , kellest esimene sündinud 1889 ja teine

1888.a. A. Starkopf õppis Saksamaal (Münchenis), jäi sinna ilmasõja ajal vangina ja töötas seal Melzneri abilisena. Kui ta kodumaale pääsis, esines ta algul (1919. a. I. ülevaate näitusel) joonistustega, mis olid mõeldud skulptuuri jaoks. Alles hiljem sai ta esineda valmisskulptuuriga. Starkopf, nüüd töötamise joonele saanud, on annud rea pronks=, puu= ja kivifiguure. Eriti produktiivne oli ta 1925. ja 1926.a. Märgime siin tema Flora ja Pieta, Naine kalaga, Siiami tants jne. Starkopf on annud ka mitmed vabadussõjas langenute mälestussambad. Praegu juhatab ta skulptuuri õppimist „Pallase" kunstikoolis.

Voldemar Melnik on esinenud portreebüstidega pronksist ja kivist, samuti reljeefidega. Tema joon on tasane, kalduv klassika poole, aga selle juures püüab ta silmaspidada ka skulptuuri uusimaid omadusi. Tema teoseist on graniidist naise pea Tall.E.M. Melnik on valmistanud ka mõned monumendid. Praegu õpetab ta „Pallases" kõrvuti Starkopfiga skulptuuri.

Vahepeal näeme rida teisigi kunstnikke, kes meile on annud mõnegi hea maali. Nii nimetame R. Espenbergi (Haapsalus), kes on maalinud hulga kordaläinud akvarell= maastikke(sadamad, linnad, aiad, tänavad) ja hiljem skulptuurile üle läks. Hea graafikuna tuleb märkida August Roosilehte (Paides), kes varem huvitatud oli meie muinasjuttudest, hiljem aga kaldus (S. K. Liidu näitusel 1925.a.) üldinimlikkude ainete käsitlemisele. Selles viimases järgus esineb ta haruldaselt küpse tehnikaga. Graafikute esiritta andis „Pallase" kunstikool E. Viiralti, kes virtuoosina ja fantaasiaküllase meistrina on annud palju puu= ja teras= ning linoollõikeid, kivitrükki, oforte jne., käsitledes kõige mitmesugusemaid aineid, alates kõrtsistseenidega ja lõpetades madonnadega ning pühaõhtusöömaaegadega. Ülevaate Viiralti produktsiooni iseloomust saame Tall. E. Muuseumist, samuti leiame ta töid Tartu muuseumist. Praegu viibib Viiralt kauemat aega Pariisis.

Andekate noortena on esinenud F e r d . K a s e , kes enda e kujunemist otsib hommikumaa ja keskaja vormidest, ja A l e k s a n d e r K r i m s , keda huvitab koloreeritud joonistuse tüübiline maal. C e z a n n e ' i vaimus arendab oma kujunemist K u n o V e e b e r (Tall. E. M. Daami portree, Tualett, „Natüürmort" raamatu ja gloobusega), kes praegu töötab Pariisis.

Pallase kunstikool on esile toonud mitmed nimed, nagu M u k s , B e r g m a n . Hea nime on „Pallase" lõpetajaist omandanud skulptuuri alal F . S a n n a m e e s , kelle rinnakujud (A. Kitzberg Estoonias) tähelpanu teenivad.

Noorte annetena lahkusid surma läbi varakult O s k a r K a l l i s ja A l f r e d T u u l - Laipmani koolist ja B . T o m a s b e r g Triiki koolist.

Iseseisvuse viimaseil aastail näeme uut rühma - E. K. Rühm, kuhu on koondunud kubistid ja konstruktivistid ning kes omal alal töötavad elava hooga. Nende eesotsas seisab J a a n V a h t r a ja nende keskelt märgime M ä r t L a a r m a n i , Arnold Akbergi (maalijad), Raudsepa (skulptor), Ole, Johannseni (maal) jne. Draamastuudiole on rühma ringkonnast H. Olvi annud mitmed dekoratsioonid.

Nagu me sellest nii lühikesest ülevaatest näeme, on meil lühikeste võimaluste ajal kujutavate kunstide alal tegutsemas küllalt rikkalik pere ja küllalt mitmesuguses suunas nii stiili, kui sisu seisukohalt. Kogu meie vaimlik ilme on kujunematu, meie võtame veel hoogu ja valmistame pinda selleks, et sünniks meie vaimuelu enesepärane ilme küpsete suurteoste ilmumisega.

Eesti vaimline arenemine on sündinud ülikiires tempos ja see on pandiks, et võitlus ja vaev ka kujutavate kunstide loomingus ei jää asjatuks. Meie rahvas areneb ja arendab sellega kunsti ning kunsti arenemine omalt poolt aitab anda meie rahvuslikule vaimlisele olemisele enesepärase sisu, sellega õigustuse.